دانیشتـــن لەنـــاو کتێـــب دا، داگیرکردنـــی تـــاریکی بەختیـــار عەلی.. ڕانانی: بەکر ئەحمەد

کاتێک (تشارلی مارلۆ)ی پالەوانی ” دڵی تاریکی” (جۆزیف کۆرنارد) لەسەر کەشتی هەڵمینی “یاوڵین”، بە ناو روباری کۆنگۆدا بەڕێوەیە بۆ ویستگای سەرەوەی کۆمپانیای کۆڵۆنیال□ی یەکێک لە کۆلۆنییە ئەوروپییەکان، ئەو مەبەستییەتی چاوی بکەوێ بە نوێنەری کۆمپانیاکە کە میستەر کۆرتزە و لەوێ نیشتەجێیە. بەلام وردە وردە هەستدەکات کە شتەکان لەشوێنی خۆیاندا نین. لەوێ چی دەگوزەرێت و چی دەکرێ، دەبیتە کرۆکی وەسفکردنی کۆرنارد بۆ ئەم سەفەرەی کە لە کتێبێکی بچووکدا، گۆشەیەکی کەمی ئەم کۆلۆنیالیزەکردنەی بەشێکی ئەفریقامان نیشاندەدات.

“دڵی تاریکی” بە یەکێک لە کلاسیکە گەورەکانی ئەدەب لە قەلەمدەدرێت بۆ نیشاندانی جومگەیەکی بچووکی پرۆژەی کۆلۆنیالیزم لە کۆنگۆدا. پرۆژەیەک کە لەسەر دەستەمۆکردن و بنبڕکردنی “ئەوی دی” کێویە کە لەدەرەوەی سنوورەکانی ئەوروپای سپی و شارستانیدا نیشتەجییە، تا بە پێی تێڕوانینەکانی پیاوی سپی، دەستەمۆ بکرێ و بکرێتە کەسێکی شارستانی.

میستەر کورتز:” پاڵنەرێکی سەرەکی هەیە کە ڕق و ئاروزووە لە بەرانبەر ئەوی دی کێویدا. ئەو نزیکی خۆی لەگەڵ دانیشتوانی خۆماڵی ناوچەکەدا وەک ئاکتێکی سێکسی سەیردەکات و تەنانەت سنوورەکانی ئارەزوویەکی رێپێدراوانە دەبەزێنێ. ئەو بەرلەوەی سەفەری کۆنگۆ بکات، لە وتارێکدا دەنووسێ کە چۆن پیاوی سپی دەتوانێ ژیانی ئەفریقا و هاولاتییەکانی بگۆریت. بەڵام لە دوا بەشەکانی رۆماندا، پێشنیارێک بۆ میتۆدێک دەخاتە بەردەم. میتۆدەکەش هیچ نییە جگە لە سێ وشە: Exterminate all the brutes. . بە کوردی: هەمو شەیتانەکان بنب□ بکە!” (1)

” سـ□ن □یندکقیست” لە کتیبە بەناوبانگەکەی خۆیدا کە هەمان ناونیشانی پەیامەکە سێ وشەییەکەی میستەر کورتزی کۆرناردە لە دڵی تاریکیدا، جەختدەکاتەوە لەوەی کە پرۆسەی هۆلۆکۆست لە ئاوشویتزەوە دەستپیناکات و ئەم ت□□روانینە بۆ ئینسان کە لە کوورەکانی ئینسانسووتاندندا جێی بۆدەکرێتەوە، قووڵ بە مێژووی ئەوروپادا ڕۆچووە.

بە کورتی: "دەی تاریکی" کەرنارد، نیشاندانی دید و تێروانینێکی راسیستی کەلۆنیالیستەکانە لە بەرامبەر ئەوی دیدا، ئەوی کیوی، ئەوی ناشارستانی کەمن لە خوێندنەوەمدا بە (داگیرکردنی تاریکی) بەختیار عەلیدا پیویستم دەبێت.

"بەختیار عەلی" لە (داگیرکردنی تاریکی)دا (2) وەک جۆزیف کەرنارد، ئەم پرسەی سەرنجدانە "لەوی دی" لە شوێن و جوگرافیایەکی دیکەدا دەکاتە تەوەری یەکێک لەو رۆمانە گرنگانەی کە پرسی کەمایەتییەکی ئەتنی و کێشەس بە سڕینەوەی شووناسی ئەو لە دروستکردنی چوارچێوەیەکی کۆمەلایەتی نوێدا لە سەرەتاکانی سەدەی بیستی تورکیادا ، بە هەمان پێوەرە ئایدیۆلۆژییەکانی میستەر کورتزەوە، دەخاتە بەردەستی خوێنەر. بە کورتییەکەی: ئامادەیی پرۆژەیەکی "راسیستی زانستی" بە مالیکردن و دانانی "ئەوی دی" یان ڕاستتر "ئەوانی دی" لەو دیو سنوورەکانی پێکەوەبوونێکی کۆمەلایەتیدا کە دروستکردنی جمهورییەتی تورکیای نوێ دەیهێنێتە پیش. بە بڕوای من، ئەم گۆشەنیگایە بە سەرنجدان لە کەیسی کوردەکان لە تورکیادا وەک ئەوەی لە "داگیرکردنی تاریکی"دا نیشاندەدرێ، دیدێکی تازەیە و دەچیتە دەرەوەی ئەو تێروانینە باوەی کە لەسەر ناسیونالیزمی کوردە. ئەم خاڵە دەکرێ وەستانی زیاتری لەسەر بکرێت و ڕوونکردنەوەی زیاتر بەشوێن خۆیدا بێنێ.

ئەمجارەیان "تاریق ئاکانسێ" دەبێتە جێگرەوەی "میستەر کۆرتز" و خۆرهەلاتی تورکیاش دەبێتە رووبارێ کۆنگۆ. بەلام سەفەر هەر هەمان سەفەرە و دوا ئامانجیش هەر هەمان شت.

بورجی بابل

" هەموو جیهان یەک زمان و یەک جۆر قسەکردنیان هەبوو. ئینجا کاتێک بە رۆژهەڵات کۆچیان کرد، دەشتاییەکیان لە خاکی شینعار دۆزییەوە و لەوێ نیشتەجێ بوون.

ئینجا بە یەکتریان گوت: وەرن با خشت دروست بکەین و تەواو سووری بکەینەوە. ئیتر لە جیاتی بەرد خشتیان بەکارهێنا، قیریش لە جیاتی قوڕ. هەروەها گوتیان : وەرن با شارێک بۆ خۆمان دروست بکەین لە گەڵ قوللەیەک کە سەری لە ئاسمان بدات. ناوێکیش بۆ خۆمان دروستدەکەین ، تاکو بەسەر هەموو رووی زەویدا پەرت نەبین. بەڵام یەزدان بۆ بینینی ئەو شار و قوللەیەی کە ئادەمیزاد دروستی دەکرد هاتە خوارەوە. یەزدان فەرمووی: ئەگەر هەموویان یەک گەل و یەک زمان بن، ئەوە سەرەتای دەستپێکردنیانە، هیچ شتێک لە لایان مەحاڵ نابێت، لەوەی مەبەستیانە بیکەن. وەرن با بچینە خوارەوە و لەوێ

زمانیان بشێوێنین. بۆ ئەوەی کەسیان لە زمانی ئەوی دیکەیان نەگات. ئینجا یەزدان لەوێوە بەسەر هەموو زەویدا پەرتی کردن. ئیتر وازیان لە بنیاتنانی شارەکە هێنا. لەبەر ئەمە ناو نرا بابل. چونکە لەوێدا یەزدان زمانی هەموو زەوی شێواند. هەر لەوێشەوە یەزدان بەسەر هەموو رووی زەویدا پەرتی کردن" (3)

ئەمەی سەرەوە یەکێک لە چیرۆکە جوانەکانی تەوراتە لە پەیوەند بە دروستکردنی بورجی بابلەوە. لەم چیرۆکەدا خوا پەیوەندییە زمانەوانییەکانی نێوان ئینسان دەشێوێنێت و "بەلبەلە" دەخاتە نێوان ئاخاوتنیانەوە تاکو لە یەکتری تێنەگەن. بەم مەبەستی ، وەک لە تێکستەکەدا ئاماژەی پێدەکات، بڵاوەپێکرنیان و نیشتەجێبوونیان لە شوێنی دیکەدا تا فرەزمانی و دروستکرنی تیرە و قەبیلەی جیاوازتر بێتە بەرهەم. بێگوومان ئەمە لەبەر ڕۆشنایی تێکستەکی مێژووی نووسراودا کە لە پیرۆزی ئاینەوە دەئاڵێنرێت.

بەڵام چەندەها سەدە لە دوای لافاو و نیشتنەوەی کەشتی نوح وەک دەڵێن لە کێوی "ئارارات" و بلاوەپێکردنی خواوەند بە ئینسانەکان کە لە ئێستادا بە زمانی جۆراوجۆر قسەدەکەن، لە رۆژگاریکی واهیدا، دەسەلاتەکی سیاسی دێت و ئەم ڕیسەی خواوەند دەکاتەوە بە خوری و بە نیازە دەخەکە بگەڕێیتەوە بۆ ئەو زەمەنەی یەکزمانی باڵەی بەسەر زەویدا کێشابوو.

"داگیرکردنئ تاریکی"، چیرۆکی کۆششی دروستکردنی یەک زمانییە لە تورکیای کەمالییەکاندا لە ڕێگەی لەسەندنەوە و بیربردنەوەی زمانی کوردییەوە لە سەرەتاکانی سەدەی بیستدا لەم وڵاتەدا.

ئەوەتانە ڕێک لە مایسی ساڵی 1945دا، "تاریق ئاکانسو"، یەکێک لە پالەوانە سەرەکییەکانی (داگیرکردنی تاریکی) بە مەئموریەتێکی تایبەتی لە ئەستەنبوڵەوە ڕەوانەی باشووری خۆرهەلاتی تورکیا دەکرێت بۆ ئەوەی، یەکزمانی بکاتەوە بە ئامرازی ئاخاوتنی تیرە و قەبیلە جیاوازەکانی مەملەکەت.

ئەو بەرلەوەی بێت: " چاوی بەسەرۆک کۆمار عیسمەت ئینەنۆ کەوتبوو، دانیشتنەکی درێژ و داخراوی لەگەڵیدا سازکردبوو، فەرمان و هێزی لێوەرگرتبوو زمانی تورکی لە هەموو خۆرهەلات و باشووری خۆرهەلاتدا بچەسپێنێت. "

تاریق ئاکانسۆ بە وەرگرتنی ئەم مەئموریەتە تازەیەی، بەرپرسیارێتی وەک بەڕێوەبەری لیژنەی ئەمنیەتی زمانەوانی کۆتایی پێدەهێنێت. ئەو لە کارە کۆنەکەیدا وەک فەرمانبەری لیژنەکە، فەرمانی بوو لە " ریگای پاککردنەوەی زمانی تورکییەوە لە هەموو وشەگەلێکی بیگانە، زەمینە بۆ دروستکردنی ولاتێک سازبکات، رەگەزێکی سافی تورک تێیدا نیشتەجی بێت ، بێ هیچ رەگەزێکی تێکدەر و خوێنی پیس و عەقڵێکی

جوداخوازانە."
ئەو كاتێک لە ئەستەنبوڵەوە بەرێکەوتبوو، بەو هەست و زانیاریانەوە هاتبوو کە : " لە ناوچە شاخاوییەکان و شوێنەسەختەکانی خۆرهەڵاتی تورکیادا هێشتا ئەو خێلانە دەژین کە گەشەو ئیرتیقای تەواویان نەکردووە. "
فێرکردنی ئەم خێڵە نیشتەجێبووانەی خۆرهەڵاتی تورکیا بۆ شارستانی نوێ و ئیرتیقاپێدانیان، ئەو هێڵە سوورەیە کە بە جەستەی ئەم ڕۆمانەدا دەچێتەخوار و لەگەڵ چوون□ پێشەوەی ڕوو داوەکاندا، ئەم دیدە ڕاسیستییەی ئاکانسۆ ڕۆشنتر دەبێتەوە و خوێنەر هەستیپێدەکات.
ئەوەتانێ، "عەدنان عاریف پاشا" لە دانیشتن□کی هاو□یانەدا لەگەل ئاکانسۆدا، پێیوایە هەر بەتەنها سڕینەوەی زمانی جانەوەرەکانی خۆرهەڵاتی تورکیا کۆتایی بە گرفتەکە ناهێنێ و بەروونی ئەو پەیامەی بۆ دەردەخات:" گەر دەتەوێت خۆت و منداڵەکانت لەم مەملەکەتەدا گیان بە باشی دەربکەن ، ئەوەیان تێبگەێنە ، پیشانیان بدە دیوارێکی ئەستوور لە نێوان ئێمە و ئەواندایە، دیوارێک دەبێ هەتا هەتایە بمێنێتەوە. هاتووم پێت بڵێم متمانە بە کەسیان مەکە،…. یەک یاسای دیکەش ڕەچاو بکە ، یەک شتی دیکەش بزانە، ئەمانە خۆیان چین شتێکی ترە، خۆیان مارن، دووپشکن، پشیلەن، کەروێشکن، کۆترن گرنگ نییە، گرنگ ئەوەیە تۆ دەبێ وەک جانەوەر تەماشاین بکەیت. تاریق ئاکانسۆ! فریونەخۆیت، ئاگاداربی□، جانەوەر دەستەمۆناکرێت، جانەوەر ڕاودەکرێت. "

لەپاڵ ئەم ئامۆژگارییەی عەدنان پاشادا، ئیتر ئاکانسۆ دیدە فاشیستیەکەی خۆی بە ئاستێکی بالاتر دەگەێنێت و راسیزمێکی پەتی دێتە ناو دیدگاو هەڵسوکەوتی ئەوەوە. چیرۆکی ڕاوشکاری ئاکانسۆ و گرتنی پلنگی تینوو ورچی هەکاری بۆیە دێتە ناو داگیرکردنی تاریکییەوە و جیگایەکی تایبەتی لە هەڵسوکەوتی پاڵەواندا داگیردەکات، چونکە ڕاسیزمی ئاکانسۆ پێویستی بەسەرنجدان "لەوی دی" هەیە وەک کێویەک، وەک دڕندەیەک یان "ئەوی دی کێوێ" کە لە ئینسانییەت خراوە، تاکو سنوورەکانی نێوان ئەمی شارستانی و ئەوی کێوی هەمیشە بە تۆخی بهێڵرێتەوە. پەیامێک کە تا کۆتایی ڕۆمان ئاکانسۆ وەفاداری دەبێت.
ل□□ر□وە ئیتر بە تەنها سیاسەتی تواندنەوەی کوردەکان لە ناو دەسەلاتی تورکیای ناو ڕۆمانی داگیرکردنی تاریکدا، قەدەغەکردنی زمانەکەیان و تورکاندنییان، ئەوان ناکاتە هاوڵاتییەکی توورک، بەڵکو هەمیشە ئەوانی کێوی کە دەکرێ بە زمانی توورکیش بپ□یقن، هەڕەشەیەک بن و دەبێ ڕاوبکرێن.

ئامادەیی ئەم ترسە گەورەیە کە بە ماڵیکردنی نەچیرەکەیشی ڕازی نییە ، بە ڕۆشنی ناونیشانی داگیرکردنی تاریکیمان بۆ ڕووندەکاتەوە. ئیدی دەبێ ئەو رووبەرەش لە تاریکی داگیربکرێت کە دڕندەکان تیایدا ئازادن. ئایا کارێکی وا دەکرێ ئەنجام بدرێت، پرسیارێکە و خوێنەر خۆی دەتوانێ لە دووتووێی ڕۆمانەکەدا بەشوێنییەوە بێت.

بەختیار عەلی لە داگیرکردنی تاریکیدا (2)، زەمەنی ئەم ڕۆمانە دابەشدەکاتە بەسەر دوو هێڵە زەمەنی جیاوازدا کە لە 12ی تەمووزی ساڵی 1977وە دەستپێدەکات و خوێنەریش لە چوونەناوەوەی رووداوەکانی دوای ئەم مێژووەوە ئاشنای میژوویەکی دیکەی پالەوانە سەرەکییەکانی دیکەی ڕۆمان دەبێت کە سەروکارێکی گرنگی لەگەڵ ناوەراستی ساڵەکانی 1945دا هەیە . لەگەل چنینێکی وەستایانەی ڕووداوەکانی ئەم ڕۆمانەدا، ئەم دوو زەمەنە جیاوازە بەیکدەگەن و لە سالەکانی نێوان 1978 و 1994وە، ئەم دوو مێژووە تێکەڵدەبن.

12ی تەمووزی ساڵی 1977

“عیسمەت ئەکتای”، بەیانییەک خەبەری دەبێتەوە و بە زمانێکی دیکە قسەدەکات کە زمانی دایکیی خۆیی نییە. ئەو لەمێرەوە تورکی بیردەچێتەوە و بە زمانی ئەو جەوجانەوارانە قسەدەکات کە تاریق ئاکانسە لە ئیستەنبوڵەوە هاتووە تا لە بیریا نبەرێتەوە.

بەڵام ئەو تەنیا نییە. لێرە و لەوێ، هەواڵی ئەم پەتایەی کە خەڵکانێک زمانی تورکییان بیرنامەنێت و بە زمانی کوردی دەپەیڤن، ئەو سیحرە ئەدەبییە جوانەیە کە بەختیار عەلی “ساراماگۆ” ئاسا لە خوێنەری دەکات. ئەگەر دروستکردنی جمهورییەتی تازە: یەک ولات، یەک زمان، یەک ئالا، پەیامی ئاکانسەیە کە نوێنەرایەتی تیروانینی دەسەلاتی سیاسی جمهورییەتە، ئەوا لە بیرچوونەوەی زمان لای ئەو هاولاتیانەیشی کە خوێنی تووركی بە دەمارەکانیاندا دەگەڕێ، کاردانەوەیەکی هیستیریکی لای دەوڵەت و دەسەلاتە نهێنییەکەی دەخوڵقێنێ کە تەواو شێتانەیە. شێتانە بەوەی کە هاولاتیانی تووشبوو بەم واگەرەیە دەبێ لە کەرەنتینە بکرێن و وەک شیت مامەلەیان لەگەڵدا بکرێت. ئاخر دەرکەوتنی زمانی کۆوییەکان لە سەرزمانی هاولاتیانی ئەم وڵاتە تەواوی پرۆژەی : یەک دەوڵەت، یەک زمان، یەک ئاڵا دەخاتە بەر مەترسییەکی گەورەوە.

لێرەوە، عەلی ئیحسان کوڕی بچووکی ئاکانسە دێتە سەر شانەی ڕووداوەکان وەک وەرگێڕێک کە پێشووتر بە فەرمانی باوک فێری زمانی جانەوەرەکان کراوە، جێگایەکی گەورە لە رووداوەکانی ناو رۆماندا داگیردەکات.

زبروزنگ وک برینک ل ناخ دا

بختیار علی ل داگیرکردنی تاریکیدا ، ب تنها زبرزنگی کردی داگیرکردن لسر جستی قوربانییکان جیناهیت، بلکو بار سایکلژییکی ئم بزمانکردنی ئینسانکان ل ریگای بشک ل پالوانکانو ب شوییکی سرکوتوان نمایشدکات.

زکی زا باکلان، باشترین نموونی خوندنوی کاریگری دروونی ئم پرسی لبیربردنوی زمان ک خونر کشدکات ئو دیوو سنوورکانی ئازاری جستو و ل ناخو ایدچکن. :" بام من هیچ کس نازانت تورک نیم، هیچ کس نازانت. من هموو توورککانم خاند، هموو وادزان تورکی سنم، تنیا کسک ناتوانم بیختنم خمم. من هیچ کس ب بچووکی سیری نکردووم، کس پی نگوتووم ت مخلوقکی کمتری ل ئم، چونک ل منداییو باوکم فریکردم چن وک تورککی سن خم دربخم، ئو قسان بکم تورککان پیان خش. ژک بووم ب میت ب ئو بوو خم لخم نشارمو، ب ئو بوو فل ل خم بکم و بم زکی زا ت تورککی سنیت... .من کس وک شتکی نزم سیرمناکات خم نبت. بام استی من بی خم نزم سیردکم چونک خم بشتک سیردکم ئو نیم، وک شتکی استقین ل مندا هبت و شاردبتمو، وک ئوی هموو ژیانم دمامککم لسردا بت و نتوانم دایبکنم. علی ئیحسان گر ئو زمان فرنبم، ناتوانم دمامکک دابکنم."

پرسیاری شوناس

خاکی تر ک دکر ئاماژی پبدر، ئویی ک بشک ل پرسیار گرنگکانی دسلاتدارانی دولت ل داگیرکردنی تاریکیدا لسر ئویی ک ک تورکی سن و ک وا نیی، هندک ل پالوانکانیش ل نوان پرسیارکانی من کوردم یان تورکدا دن و دچن. بیش دکر پرسیاری شوناس بکرت ب یکک لو پرسیارانی دی ک داگیرکردنی تاریکی ل دووری دسوتو. ب بوای من، مراقی عیسمت ئکتایی و زا باکلان، ب ئوی یکمیان بتو ب تورک و دووميشيیان ب کورد لسر بناغی فیدانی شوناشک و بدستهنانی شووناسکی دیک نیی وک ل ووکشدا خونر دکر بو درئنجام بگات. ئگرچی ل هردوو دخکدا جبرک ئامادیی هی ک ب ئوی یکمیان (عیسمت ئکتای) تورکی ب ناچاری بیردچتو و دووميشيان (زا باکلان) ب شون خونی بدستهانی ئو زمانوی ک ل ناخیدا چپنراو و بیریان

بردتو. بلکو پرسیاری شووناس لم ماندا لسر بدستهنان و قبوولکردنی گرانوی ب زمنکی برل شووناس، زمنی رووتبوونی ئینسان و ببرگی ئو. دواتریش چ برگ و رنگکی دیک بسر ئم شوناس ئینسانییدا ددرت، جگایکی ئوتی نی چونک ل بناغو ئینسان، ئینسانیبوونی خی دزیوتو و دووچاری دووکرتبوونکی سایکلژی نابت. ئم تروانین ب پرسیاری شوناس، کردنوی پرسیاری شوناس و دانخستنی وک ئوی ل تروانینی دسلات و بشک ل کاراکترکانی رماندا برجستی، خالکی درخشاوی مان و وادکات خونرکی کورد یان تورک ک ئم دیدی ب لخوانین پ قبونب، بلام ئاگاهییکی تازی پ دگات ک دتوانت بگرتو سری. دخک ک خوناویبوونی کملگا بهی تسکبوونی برگی شوناسکانیانو، ئم ووتبوونوی ئینسانی ل هموو شتکی دیک ب پویستردکات.

ئوتان لبرابر هات و هاواری زا باکلاندا ب ئوی مرق لبیرکراوکی خی ببینت و فری زمانی کوردی ببتو، علی ئیحسانی بچک میت و جلادی زیندانکانی دیاربکر، ل ئاخاوتنکی هتا بی سرنجاکشدا، گوومانی ل کردویکی وا هی هی ک ئگرچین دوای چینیش ئو مخلوق بشکنت دووت ل منداییو ل ناویدا دروستیکردوو، دکر ل زر دوا چیندا چی هبت:" گر وابت خت وران دکیت و ناگیت هیچ. من باوکم وا هستیدکرد ل ناخی مندا، ل قوایی قوایی مندا تورککی رسن هی، وادکات من تورککی ئبدی بم، من خشم تا ماویکی زر هروام هستدکرد، بام استی هیچ ل ناخمدا نیی، تش هیچ ل ناختا نیی، ل ناخی مرڤدا تنیا مرڤ هی، تورک و کورد و ئرمنی بوونیان نیی"

گیاککانی دیک

ل داگیرکردنی تاریکیدا، ئو ب تنها جروجانورکانی خرهلاتی ئناد نین ک دب رامبکرن و بکوژرن، بلکو گرکییکان، ئرمنییکان، سشیالیستکان و سندیکالیستکان… بشکی دیکی ئو گیاکلانن ک جمهوریتی تاز ناتوانت ل ناوخیدا جیان بکاتو. ئاخر ترس لوی دی و دوتک ک یک زمان و یک ئاا و یک دوت ب شونیویتی ، هموو ئوان دکات ئو مترسی نبینراوی ک همیش دب دولت ل ئامادباشیدا بت ل برابریاندا.

لاکردنو لم گرفت جراوجرانی دی ناو هناوی جمهوریت ک

قەوارەی ئەم ڕۆمانە هەندەی دی گەورەتردەکات، تابلۆیەکی گەورەتر پیشانی خوێنەردەدات تا ڕۆشنتر ئەو مۆزایکە ببینێت کە سیاسەتی ڕەسمی دەوڵەت دەیەوێ فرەڕەنگی لێبسێنێتەوە. ئەم وێنەیە، دەموچاوی “ئەوانی دیکە”ی ناو تورکیا زیاتر دەردەخات و دیمەنێکی ڕۆشنتر بەدەسەڵات و ناوەڕۆکی ئەو دەدات.

هێنانەناوەوەی خەون و مەراقی گرووپە ئەتنی و بزووتنەوە سیاسییەکانی دیکەی ناو تورکیا بەو زانیاریانەی بەختیار عەلی لە ڕۆمانەکەدا پیشکەشی دەکات، دەرخەری ئەوەیە کە نووسەر چ ڕەنج و ماندووبوونێکی گەورەی لە بەدەستهێنانی زانیاریدا بە خەرجداوە. بەختیار بەم کۆششە نوێیەی، کۆکردنەوەی کۆمەڵی بابەتی گرنگتر کە هەریەکەیان دەکرێ کەرەستەی ڕۆمانێکی سەربەخۆ بێت لە دوو توویی کتێبێکدا، توانایە شەخسییەکانی خۆی هەندەی دی دەباتە سەر و نیشانی دەدات کە هیچ جوگرافیایەکی تایبەتی ناتوانێ ڕێگری ئەوەی بێ پێکبێنێ تا بیکاتە سەرزەمینی ڕۆمانێکی نوێ. ئاخر خوێنەر لەم کتێبەدا هەر ڕووبەڕووی زانیارییەکی هاکەزایی نییە لە بەرانبەر ناوی شوێن و گۆرانی و کەسایەتی سیاسی و هونەری کۆمەڵگایەکی دیکەوە کە هی خۆی نییە، بەڵکو بەشێکی شاراوەی مێژووی قەتل و عامی گریکییەکان و سۆشیالیستەکانی ئەم وڵاتە زیندوو دەکاتەوە و ئەم مێژوویە گرنگەی ناو تورکیا، لە ڕێگای پاڵەوانەکانی ناو داگیرکردنی تاریکییەوە، تیشکی دەچێتە سەر.

کاتێک جەللاد دەدوێت

بەختیار عەلی یەکێک لە نووسەرانی کوردە کە زۆرترین پەڕەی لەسەر پەیوەندی نێوان سەردار و کۆیلە، جەللاد و قوربانی ڕەشکردۆتەوە. دووبارە جەختکردنەوە لەم بابەتە، دەکرێ هەستی خۆدووبارەکردنەوەی نووسەر لای خوێنەر بەجێبێڵێ. بەڵام لە ڕۆمانەکەدا کە دەربارەی سەردەستیی و ژێردەستەییە، ڕاسیزم و کۆویە و دەربارەی یەکێک لە خوێناویترین جومگەکانی مێژووی نوێی تورکیایە، ناکرێ ئەم بابەت و پەیوەندییانە نەبنە تەوەری ڕۆمانەکە، ئەگەر بەڵێم، شاتەوەری ڕۆمانەکە. بەڵام بەوەی بەختیار هەژموونییەکی گەورەی لە پەیوەند بە کارکردن لەسەر ئەم پرسیارانە هەیە، هەموو تواناییەکانی خۆی لە ئاستێکی باڵاتردا لەم ڕۆمانەدا تەرخاندەکات بۆ دووبارە سەرنجدانەوە لەم پرسیارە کە بە بڕوای من، دەرگایەکی گەورە دەکاتەوە لە بەرانبەر خوێندنەوەی داگیرکردنی تاریکیدا لە تورکیادا کە لە کۆمەڵگای کوردستان زیاتر پێویستی پێیەتی بە ئەوەی بتوانێ بە نیگایەکی دیکەوە سەرنج لە خۆی بدات.

نووسینی داگیرکرنی تاریکی بە بەختیار عەلی سەبارەت بە پەیوەندی نێوان مافی زمانداری و نەبوونی ئەو مافە لە کۆمەلگای تورکیادا، وەک ڕۆیشتن وایە بە ناو کێڵگەیەکی میندا. نەبوونی دیدێکی هیومانیستانەی بەهێز لە کاتی تێپەڕین بە ناو ئەم کێڵگەی مینەدا، دەکرێ نوسەر بخاتە ناو بازنەکانی نەبوونی متمانەی خوێنەرەوە، کاتێک ئەگەری تاوانبارکردنی ئەو بە ئینتیما بە گروپی زمانلێزەوتکراوەکان وەک تارماییەک بەسەرییەوە، سەبەردەکات. بەڵام بەختیار عەلی لەم تاقیکردنەوەیەدا، بە بڕوای من زۆر سەرکەوتووانە دێتەدەر.

با سەرنجێک لەم ئاخاوتنە سەرنجڕاکێشەی نێوان دوکتۆر سینان و عەلی ئیحسان بدەین لە جێگایەکی رۆمانەکەدا:(ڕاستی زۆر دەترسم، بەشی ئەوە گوناهی گەورەم هەیە کوردەکان لێمنەبوورن. هەندێ جار هەستدەکەم رۆژێک تۆلەم لێدەکەنەوە، ترسێکی گەرەم لەوە هەیە. دەزانیت چەندین ساڵ لەمەوبەر ئەفسەرێک چی پێگووتم؟ گووتی: ترسناکترین ساتی مێژوو ئەوەیە کە قوربانی جەللادەکەی دەکوژێت". لێم پرسی بۆ وادەڵێت، وەلامەکەی ئەوە بوو:" چونکە ئەو ڕقەی لە مەچەکی قوربانی دایەکاتێک تەورەکەی دەکیشێت بەسەری جەللادا، زۆر لەو ڕقە گەورەتر کە لە دەستی جەللاددا بووە"
داگیرکردنی تاریکی ناکرێ وەک تەلەی قوربانی لە جەللاد سەرنجی بدرێتێ، بە تایبەت لە بوونی ئەگەرێکی واهیدا کە گوایا رۆمان لە زمانی زمانلێزەوتکراوەکانەوە دێتەگێڕانەوە. بەلکو ئەم ڕۆمانە کێشەکە بۆ ئەوەی جەللاد و قوربانی لە دوای میراتی ئاکانسە و جەنەرالەکانی دین و سوپاوە، پێکەوە لە بەرانبەر ئاوێنەیەکدا راوەستن و لە رووخساری یەکدی وردببنەوە.

تاقی ناو دیوارەکە (4)
ڕۆژگارێک لە مەیدانی سەرەکی گەورەی پایتەختی عوسمانییەکاندا، لەسەر دیوارێکی نزیکی مەیداندا، تاقێک لە ناو دیوارەکەدا دروستکرابوو. لەو تاقەدا، کەللەسەری ئەو یاخیی و شۆڕشگێرانەیان دادەنا تا خەلکی سەرنجی لێبدەن و بزانن دەرئەنجامی سەربەرزکردنەوەیان لە بەرانبەر دەسەلاتی خەلافەتدا ، سەریان بە کوێ دەگەڕێنێ. ئەم تاقە، هیچ کاتێک بێ کەللەیەکی سەربڕدراو نەبووە.
ئەوەتانە " تونجی هەتا" لە دەشتاییە تاریکەکانی ناو بالکانەوە، بە خێیی و عەرەبانەی ئەسپەکان و سندوقی پڕلەسەهۆڵ و کەللەسەرەکەوە ، بەڕێوەیە تا سەری بڕدراوی "عەلی پاشا" کە نوێنەری سوڵتانی عوسمانی بووە لە ئەلبانیا بگەڕێنێتە پایتەخت.

“تونجی هەتا” بە گەیاندنی کەلەی عەلی پاشا بە پایتەخت، بەناو زۆنە جۆراوجۆرەکانی ژێردەسەلاتی خەلافەتدا دەڕوات و ئەو تاریکی و بێـــدەنگییە دەبینێـــت کە دەســـەلاتی سوڵتـــان لە ســـڕینەوەو زمانلێسەندنەوەی هاولاتیانی ناو زۆنە جۆراوجۆرەکانی مەملەکەتدا، دروستی کردووە.

ئەمەی سەرەوە کورتەی رۆمانی” تاقی ناو دیوارەکە”ی (ئیسماعیل کادارە)ی نووسەری ئەلبانیایە بە دەرخستنی ئەو بەربەرییەتەی کە دەسەلاتی سوڵتانەکان لە بالکاندا خوڵقاندبوویان.

ئەو بە وردی ئەو سیستەمە نیشانی خوێنەردەدات کە چۆن سڕینەوەی زمانەکان و ئەو دەستگاو ئیدارانەی لە دەوری سازکرابوو کاردەکات.

بەختیار عەلی لە داگیرکردنی تاریکیدا، ئەم نەخشەی سڕینەوەی زمانە لە مەملەکەتـــی بچووکبـــووەوەی دوای خەلافەت و دروســـتکردنەوەی جمهـــوریەتی تـــازەدا لەلایەن دەســـەلاتدارانی تـــازەوە، بەشیـــوەیەکی فراوانتر و وەستایانە، لە بەرانبەر زمانەکی تایبەتیدا ، دەکێشێت و ئەو تـــرس و بێـــدەنگی و بێزمـــانییەی نـــاو کۆمـــاری تـــرس، لە ئەفسانەیەکی مۆدێرندا پیشانی خوێنەر دەدات.

دەڵێن: نیگارکێشی چینی ” هو تاو تزو” ڕۆژێک لە زەمەنی دەسەلاتی فەرمـــانڕەوایی بنەمـــاڵەی “تانگ”ەکانـــدا ، ســـەرنج لە تـــابلۆیەکی تازەکێشراوی سەر دیوارەکەی بەردەم خۆی دەدات. لە پڕێکدا دەستی دەدات بە یەکدا و دەرگای پەرستگاکانی ناو نیگارەکە دەکرێنەوە، ئەویش دەچێتە ناو تابلۆکەی خۆیەوە و وندەبێت.

مـــن کـــاتێک لە خوێنـــدنەوەی “داگیرکردنـــی تـــاریکی” دەبمەوە، ئەو کاتانەی کتێبەکەی بەردەستم دادەخەم، هەستدەکەم ئەم کتێبە دەبێتە تابلۆیەکی گەورەی بەردەمی من و بە هیچ ئەرک و زەحمەتلەخۆکردنێک ، تەنانەت بە هیچ چەپلەلێدانێک کە “هو تاو تزو” پێویستی بوو بە ئەوەی دەرگای ناو تابلۆکەی بۆ بکرێتەوە، دەچمە ناو تابلۆی ” داگیرکردنی تاریکی”یەوە. راستتان دەوێت، من خۆیشم نازانم، کەی تیایدا دێمەدەر.

2021-01-03

1. http://www.litteraturmagazinet.se/joseph-conrad/morkrets-hjarta/recension/sebastian-lonnlov
2. بەختیار عەلی، داگیرکردنی تاریکی ناوەندی ڕەهەند 2020
3. کتیبی پیرۆز بیبلیکا لاپەرە 12 2017
4. Nischen i muren Ismail Kadare Bonniers 1986
5. Myten om Wu Tao-tzu Sven Lindqvist Norhaven Paperback